

עקידה

רבונו של עולם, יהי רצון מלפניך ד' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שתזכור לנו את ברית אבותינו, כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך, כן יכבשו רחמך את כעסך מעלינו ויגלו רחמך על מדותיך ותכנס אתנו לפני משורת דינך ותתנהג עמנו ד' אלוהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. וקים לנו ד' אלוהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך, כאמור: 'זוכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר'.¹

שתזכור לנו ברית אבותינו

הברית היא מיוסדת על תכן קיים, שאיננו נופל תחת שום שינוי, וכאן גנוזים היו הבנים בצורה של כח במהותם של האבות והופעת החיים של המשכת דרכי האבות, בדעות, באמונות, ברגש ובתכונה, היא מוכיחה על סגולת האבות המתמידה בבנים. הבנים מוציאים אל הפועל את האבות ועל זה אנחנו מבקשים, שאותו הכח המתמיד והקיים, שהוא נמשך בבנים מאור האבות, יאיר בנו בכל סגולת מקורו, ובכל מפלאות פעולותיו, כאשר היה בזמן גילוייו באבות בימיהם. שתזכר לנו ברית אבותינו.²

בדרך כלל הבנים יורשים את האבות, הכוונה שהבנים מבטאים את מה שיש באבות. אבל לפעמים האבות יורשים את הבנים.³ מה שחשוב לראות בכל הסוגיה הזו, שהעבודה של האבות – המדרגה של העקדה – שייכת גם לנו.

'הברית מיוסדת על תוכן קיים', 'תוכן קיים' הוא תכונה סטטית. הרב מתאר זאת גם ב'מודה אני', אנו אומרים 'מלך חי וקיים'⁴ ה'קיים' הוא אופי סטטי וה'חי' הוא אופי דינמי. האבות שייכים לאופי הקיים. העומק של ה'קיים' הוא, שהוא קיים כל הזמן, זוהי סגולת ישראל שנוכחת כל הזמן.

¹ תפילה לאחר פרשת העקדה, (תפילת שחרית).

² עולת ראייה א, עמ' צז.

³ עולת ראייה א, עמ' פב, (אוי"א). ועיין אגרות ראייה א, אגרת רפג' (עמ' שיט-שכב).

⁴ עולת ראייה א, עמ' ב.

הנושא הוא מסירות הנפש. מסירות הנפש נמצאת באבות בהארה מאוד גבוהה אבל היא מונחת גם בנו. כשרבי יהודה בר עילאי בא להקים את התורה אחרי החורבן של יבנה, הוא דיבר על מסירות נפש.⁵ מסירות נפש היא ביטוי של 'אין עוד מלבדו'. 'אין עוד מלבדו' עצמו הוא מצב מלא, מסירות הנפש מבטאת איך זה נמצא אצלנו גם כשאנו ריקים וחסרים. המהלך שלנו היה להסביר איך מידת הדין מלמדת שהעולם לכתחילאי באופן הכי מלא שיכול להיות, אין בו חיסרון, הוא ראוי לשלמות ולכל טוב, וזוהי מלכותו של הקב"ה.⁶ הכוונה בביטוי 'מידת הדין', שזה עולם מקורי וראשוני, שהכל נמצא באלוהים, ממילא הכל הכי אידאלי שיכול להיות. התכונה הזו נמצאת אצלנו, אנחנו יכולים לחיות את המחשבות הרחוקות האלו – זה עניינו של יום כיפור.

אחד המקומות שהרב מדבר על היכולת שלנו לחיות את הדברים הרחוקים, נמצא בביאור על הפסוק 'לולא האמנתי לראות בטוב ה'.'⁷ הרב מדבר שם על מידת ה'עדן', העדינות של דוד. אדם עדין הוא אדם שרואה את הדברים מרחוק, הוא רואה פרספקטיבות ומרחבים גדולים, והוא גם חי אותם והם מה שמנחם אותו, עליהם הוא מוסר את הנפש.

גם הווידוי של יום כיפור בא בשביל הנקודה הזו. אפשר להגיד שהשאיפה לעדינות היא עיקר הווידוי – כל הפירוד שיש הוא תוצר של זה שאנו לא עדינים, שאנחנו עזי פנים, שאנחנו חיים את הרגע, שאנחנו תופסים את המציאות באופן סובייקטיבי וממילא הכל נעשה פרטי וחלקי; מזה צומחים גם החטאים: מאנוכיות, מאהבה עצמית, מהרצון לשלוט ולהתגאות על אחרים. ככל שאדם יותר עדין ויותר חי את המגמה האלוקית ואת הגדלות האלוקית, הוא יותר רואה איך שהכל מוסבר רק בהקשר הכללי, ממילא הכל מקבל ערך אוניברסלי. הנקודה החשובה היא שגם האדם הפרטי יכול להיות עדין ולחיות את הגדלות האלוקית – לכך בא הווידוי – על כך שהאדם לא חי את הגדלות האלוקית. החטא מתחיל מכך שאדם לא עדין לכן הוא פרטי וממילא גם חוטא, ולא להיפך.

התפילה שאנו אומרים לאחר פרשת העקידה, דומה מאד לתפילה של רבי ישמעאל בן אלישע. הקב"ה רצה ללמד זכות, הייתה חסרה רק תוספת קטנה – לצורך זה הוא ביקש מרבי ישמעאל בן אלישע שיוסיף לו תוספת, תפילה קטנה. גם בעקידת יצחק הזכות קיימת, המבט האלוקי קיים, הטוב והחסד נמצאים מאליהם, הם מתנת חינוך. מה שצריך הוא רק תוספת קטנה – להתרומם אל המבט הזה, להוסיף דעת.

⁵ עין איה ברכות, פרק תשיעי, שלד.

⁶ עיין 'שיחה לראש השנה – מידת הדין'. (שיחה זו באה כהמשך לאותה שיחה שראתה אור שנה שעברה).

⁷ אורות הקודש ב, עמ' תקג.

נראה איך הרב מסביר את זה, בסוגיה של התפילה של הקב"ה:

בית תפלתי

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר: 'והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי' (ישעיהו נ, ז) תפלתם לא נאמר אלא תפלתי. מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, יהי רצון מלפני, שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין. תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה' צבאות, שהוא יושב על כסא רם ונשא. ואמר לי, ישמעאל בני ברכני. אמרתי לו, יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני משורת הדין. ונענע לי בראשו. וקמשמע לך, שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.⁸

מנין שהקב"ה מתפלל. ציור הדבר, תכלית התפלה אצלינו היא להתרוממות הנפש שתהיה מוכנת להתנהג במעלה יותר רוממה משהיא מתנהגת, על כן פועלת התפלה גם כן על השגת המבוקש, שבהיותו מעולה יותר, ראוי הוא למילוי חסרונו.⁹

ההגדרה הבסיסית של תפילה היא: 'התרוממות הנפש שתהיה מוכנת להתנהג במעלה יותר רוממה משהיא מתנהגת'. האדם רוצה להיות מה שהוא לא, הוא מתגעגע למדרגות גבוהות יותר ועליונות יותר, מעבר לכלים שלו.

כשאדם שואף למדרגות גבוהות, מעבר למה שהוא, בסופו של דבר הוא יקבל את מבוקשו. מכיוון שהעולם איננו בנוי רק מ'חלל' ו'זמן', אלא גם מ'נפש', 'נפש' 'חלל' ו'זמן' מחוברים¹⁰. לכן כשאדם מתפלל והוא מתגעגע לדברים גדולים, הגעגוע משנה את הנפש, וכשהנפש משתנה גם החלל והזמן שלה משתנים – המציאות משתנה ביחד עם העולם המוסרי של האדם, ממילא לאן שאדם שואף לשם הוא יגיע. כך התפילה מתממשת

⁸ מסכת ברכות דף ז, עמ' א.

⁹ עין איה ברכות, פרק ראשון, סז.

¹⁰ למשל בגיטין, אם לא כתובים מקום או זמן נכונים, הם פוסלים את הגט. הטעם לדין זה איננו רק כדי שיוכלו להוכיח את מקוריותו של הגט, אלא בגלל שהאדם הוא חלק מהמרחב שבו הוא נמצא.

ללא צורך בשינוי רצון אצל הקב"ה, (יש תפלות שכן משנות את הרצון¹¹, אבל התפילות הרגילות שאדם צריך לשאוף אליהם הן מהסוג הזה, שהאדם משתנה על ידי הגעגוע שלו להתקרב לרצון האלוקי. כשהוא משתנה כל הסביבה שלו משתנה).

והנה לפניו יתברך אין מעצור להשפיע רב טוב, אבל צריך שיהיו המקבלים מוכנים. וכל ההנהגה המסודרת בתורה ומצוות וכל מדה נכונה, היא רק להכשיר את המקבלים לקבל הטוב המתוקן להם.

הקב"ה רוצה לתת כמה שיותר, מעבר ליכולת של העולם לקבל. אבל אין יכולת לקבל הכל, אין מי שיעכל ויעבד את התופעה הזו. לכך נתנו לנו מצוות, 'ההנהגה המסודרת בתורה ומצוות וכל מדה נכונה', הן מכינות אותנו לקבל את הטוב האלוקי. הטוב האלוקי מוכן, אבל הכלי לא מוכן. ככל שאנחנו מקיימים תורה ומצוות, אנחנו מכינים את הכלי.

אמנם ביארו כאן סוד מטוב ההנהגה האלהית, ששם דרכים בהנהגתו יתברך שיתעלו המקבלים להיות ראויים לקבל רב טוב יותר מכפי מדתם. ואותן הדרכים שמובילים לכך בהנהגה הכוללת, שהם דומים ממש לתכלית שאנו משיגים על ידי התפילה, דבר זה נקרא שהקב"ה מתפלל.

מה הכוונה שהקב"ה מתפלל? הקב"ה רוצה לתת מעבר למה שבני אדם יכולים לקבל. מכיוון שהוא רוצה, בסופו של דבר הרצון שלו מתממש, בדיוק כמו שבתפילה שלנו כשאנחנו רוצים, המציאות מתעלה לדברים שאנחנו רוצים.

הקב"ה רוצה לתת יותר ממה שהמקבלים מוכנים. דברנו על כך ביום העצמאות¹², הגאולה לא באה ממה שאנחנו בנינו, 'תורה שאדם למד בעולם הזה, הבל היא לפני תורתו של משיח'¹³, לצדיק שעובד את ה' על פי התורה של הגלות, אין כלים להכיל את התורה של הגאולה. צריך נס שמשנה את הכלים של האדם.

איך הרצון של הקב"ה מתממש? איך הקב"ה משנה את הכלים של המקבלים? – דרך משברים, דרך מאורעות העולם, או על ידי הדעת של האדם – דעת אלוקים.

¹¹ כגון התפילה של חוני (עין איה ברכות ג, לא), המלך חזקיה (עין איה ברכות א, קלח), רב יהודה (עין איה ברכות ג, לה).

¹² עיין 'שיחה ליום העצמאות – תשע"ג'.

¹³ קהלת רבה, פרשה יא, ח.

הקב"ה רוצה מעבר לכלים, אז לאט לאט המציאות מתחילה לתפקד בהתאם לרצון שלו. אנחנו לא מבינים, אנחנו מתעוררים למאורעות קשים שבעצם באים לממש את אותה רצון אלוקי.¹⁴ כביכול הקב"ה משתנה, הוא רוצה להגיע למקום שכרגע אין כלים שיכולים להכיל אותו, ולאט לאט הרצון שלו יוצר את הכלים.

לחילופין השינוי יכול לבוא על ידי דעת אלוקים. הרצון האלוקי פועל בתוך התודעות וההבנות שלנו על ידי שאלות, ספקות, משברים ונפילות שיש לאדם. גם בתהליך כזה כלים נשברים ונבנים כלים חדשים.

זו כוונת הרב – 'הדרכים שמובילים לכך' הם ההנהגות שלו, שינויים היסטוריים, שינויים חברתיים, מדיניים וכלכליים. הרב מסביר זאת בהקשר של מלחמת העולם הראשונה¹⁵, המלחמה עוקרת דברים ישנים ובונה דברים חדשים. הדבר בוודאי נכון לגבי מלחמת העולם השנייה, ונכון גם לגבי שינויים שקורים כיום בחברה הישראלית¹⁶. כל המשברים האלו באים לטובה, זו הדרך בה מתממשת התפילה של הקב"ה. 'אורות מאופל אמר ויהי'¹⁷, האלוקות צומחת דווקא מתוך המאורעות הקשים.

ומתוך שהגאולה העתידה תהיה אף על פי שלא יהיו ראויים לכך. כמו שכתוב 'ורא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו' (ישעיהו נט, טז), על כן נקרא בית המקדש העתיד, בית תפילתי לגבי הקב"ה. וזה היה תכלית החזיון הגדול שהוא קרוב לנבואה שראה רבי ישמעאל בן אלישע לפני ולפנים.

הגאולה העתידה היא בריאה חדשה, היא איננה כלל העתקה של תורת חוץ לארץ. 'עם נברא יהלל יה', הכל נולד מחדש. בדומה להוראת שעה, שכשהתהליכים מתקדמים הרבה יותר מהר מהיכולת של התורה להסביר, צריך הוראות שעה, הוראה שכביכול עוקפת את התורה, כדי לאפשר לה להופיע בצורה גבוהה יותר.

¹⁴ 'בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם, מוריד כביכול שתי דמעות לים הגדול... והיינו גוהא (רעידת אדמה)'. ברכות דף נט עמוד א. ועיין עין איה שם, פרק תשיעי, קלז.

¹⁵ הקב"ה הוא 'בעל מלחמות – מצמיח ישועות'. אגרות רביה ג, אג' תשלט, תשמ. ועיין אורות, המלחמה א.

¹⁶ ככה אפשר להסביר את ההתנתקות, או שברים אחרים, הם מפרקים כלים, כדי ליצור כלים חדשים יותר ועמוקים יותר.

¹⁷ תפילה לימים נוראים, (ברכת 'יוצר אור').

פרד"ס

יש בתורה ארבע ממדים, 'פרד"ס', פשט רמז דרש וסוד, הסוד, בדרך כלל נקרא נסתר, אבל באמת במדרגה של הרו נמצאים הסודות הכי עמוקים שיש¹⁸. אלו אגדות כמו אגדות הש"ס – הגאולה דומה למדרגה הזו. הרב כותב¹⁹ שהדברים הכי פנימיים מתגלים דווקא בסיפורי אגדה תמוהים שאנשים עומדים ומשתוממים עליהם. הנסתר היותר גדול לא מופיע בספרי נסתר, הוא מופיע בנגלה, באגדות השס. זה גם האופי של הגאולה, שהיא באה מעבר לכלים, לכן אנשים עומדים ומשתוממים עליה.

בהתאם לארבעת הממדים שהזכרנו מתבארת המימרא על הארבעה שנכנסו לפרדס²⁰, כל אחד מהם נכנס ממדה אחרת, בהתאם לאופי שלו. ר' עקיבא שהוא היחיד שיצא בשלום, נכנס ממידת ה'חסד', היא מקבילה למדרגה של ה'סוד'. לעומתו 'אחר' נכנס ממידת ה'גבורה', המקביל לה הוא ה'רמז'. אותה הקבלה קיימת גם ביחס לארבעת הנהרות שיוצאים מעדן²¹, 'אחר' נכנס דרך ה'גיחון'. הגיחון הוא נחש שהולך על הגחון.

הגמרא שואלת כיצד רבי מאיר למד תורה מאחר, ומתרצת שהוא התייחס לתורתו של אחר כמו רימון, את התוך אכל ואת הקליפה זרק²². הרב כותב²³ שבדור שלנו יש הרבה תופעות של 'אחר', לכן צריך הרבה רבי מאיר, שיוכלו את התוך של הרימון ויזרקו את הקליפה.

נסכם: הביטויים שמבטאים את המדרגה שאנו מדברים עליה הם, 'גבורה', 'אגדות השס' שיש בהם דברים תמוהים, 'נחש' ודמות נכשלת כמו 'אחר'. כל הביטויים האלו קשורים לעיקרון שהקב"ה נותן יותר ממה שהעולם יכול לקבל. לכן עומדים ומשתוממים מול האגדה, יש בה דבר חדש, ארץ ישראלי, הוא לא היה קיים ברוסיה ובפולין. אנו עומדים ומשתוממים, פתאום יש כפירה, לא הולכים בתלם (כמו 'אחר'). והנחש שכל הזמן טועם טעם עפר, ותיקונו הוא נחש דקדושה, שטועם את הטעם האלוקי.

¹⁸ 'לשם', דרושי עולם התווה, חלק ב, דרוש ד, ענף כב, סימן ב.

¹⁹ אגרות ראה א', אגרת מ', (עמ' לז, 'ע"ד אגרות הא"ר").

²⁰ ת"ר ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן: בן עזאי ובן זומא אחר ורבי עקיבא. בן עזאי הציץ ומת, בן זומא הציץ ונפגע, אחר קיצץ בנטיעות, רבי עקיבא יצא בשלום. (חגיגה, דף יד, עמ' ב).

²¹ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. שם האחד פישון... ושם הנהר השני גיחון... ושם הנהר השלישי חרקל... והנהר הרביעי הוא פרת'. (בראשית, ב, י')

²² חגיגה, דף טו, עמוד ב.

²³ אגרות א, אגרת קיב (עמ' קמג).

הנחש נמצא בעפר, לכן הוא כל הזמן טועם טעם עפר; נחש דקדושה, נמצא בדבקות אלוקית, לכן הטעם שלו הוא העונג, הוא טועם את הטעם של המקוריות האלוקית. הכל מתחיל מכך שהקב"ה נותן את עצמו, הרשעים לוקחים את המתנה הזו לעצמם, זו הכוונה שכל דבר הם טועמים דרך העפר, הצדיקים לוקחים את זה למקום שבכל דבר הם טועמים את הקב"ה. הנקודה של הנחש היא העצמיות, כל השאלה היא איפה העצמיות שלך נמצאת. זוהי האגדה, האגדה איננה נסתר כי היא מחשבה שמתחילה מהנקודה הכי נמוכה – מההבנה של האדם – ולאט לאט מטפסת אל המקומות הגבוהים.²⁴ האגדה באה משנים קדמוניות, היא עסוקה בכך שהקב"ה ברא את העולם, והוא בורא אותך בכל רגע. שנים קדמוניות, הם עוד לפני שנברא העולם, איך שהקב"ה בורא את העולם ומולך בו. ראש השנה ויום הכיפורים הם חזרה לאותה נקודה, שהכל חוזר למקוריות האלוקית.

כל אומן אמיתי שאומר דברים אותנטיים ומקוריים, הוא סוג של נחש, בגלל שכל דבר שהוא אומר הוא ביטוי שלו, לפי הטעם שלו. גם הקב"ה הוא סוג של נחש. נחש דטומאה מתאר את התכונה הזו כשהיא נמצאת בנפילה, בעפר, לכן הוא טועם את עצמו, הוא אגואיסט. אבל אפשר לקחת את התכונה הזו ולהעלות אותה למקומות הכי גבוהים שיכולים להיות, ואז הוא טועם את הגודל האלוקי (נחש דקדושה).

גאולה

זה האופי של הגאולה, היא גאולה של הקב"ה, גם המלכות של ראש השנה היא המלכות של הקב"ה. לא בנינו את מדינת ישראל בשביל להביא ביטחון לכמה יהודים, את זה היה אפשר לעשות יותר טוב בנוי יורק. באנו להקים מדינה בשביל להיות כיסא ה', זו מלכותו של הקב"ה. 'המלך הקדוש' הוא לא מלך רגיל, מלך שבא למלוך על עם, הוא מלך שנמלך שיהיה לו עם, זהו אותו רגע מכונן של המעבר מאפס ליש²⁵. היש הזה מתגלה בראש השנה ויום הכיפורים, הוא דבר שבדרך כלל משתוממים עליו, כי הוא כל כך גדול שלא ניתן להכיל אותו. ובכל זאת הקב"ה פועל שהגודל יופיע. אימת הדין שמופיעה היא לא חשבונות פרטיים שלי, אלא גודל מלכותו של הקב"ה שצריכה להופיע. על הגודל הזה בא הווידוי, אדם צריך להתוודות שהוא לא כזה, שהוא לא רואה את הדברים בצורה כזו.

'ומתוך שהגאולה העתידה תהיה אף על פי שלא יהיו ראויים לכך' – הם לעולם לא יהיו ראויים לכך, בגלל שגאולה היא אותו רגע מכונן שהקב"ה ברא את הבריאה, הרגע שממנו

²⁴ זה נקרא אצל הרב 'מחשבה משמאל לימין'. עיין אורות הקודש א, עמ' סט.

²⁵ עולת ראייה א, עמ' רכב, 'דעו'.

הכל מתחיל. הם לא ראויים, לא בגלל שהם רשעים, להיפך הם צדיקים, רובא דרובא של היהודים לפני מאה שנים היו צדיקים גם לפי הקריטריונים החרדיים הכי מחמירים. אלא לא זו הנקודה, הנקודה היא שלעולם הכלים של הגלות לא יכלו להיות כלים של גאולה. הכלים של הגאולה הם כמו ראש השנה, הם מלכותו של הקב"ה.

כדי להקים את מלכותו של הקב"ה בהתאם לרצון שלו, אפשר היה להיות 'סוסיס' לפני המרכבה, 'שליחים', להפסיק לחשוב. אבל הרב לא לוקח את זה לשם, הוא אומר שיש יכולת לקחת את התכונה הכי נחשית של האדם ולהרים אותם למקומות הכי גבוהים שיכול להיות. ההשתוממות באה כי אין כלים להכיל כזה גודל.

הכלי שיכול להכיל את הגודל הזה הוא האגדה. האגדה מתארת את החיים, חיים ישראלים (בדומה למגילת רות). על החיים הישראלים האלו מסתכלים ומשתוממים. דווקא משם, צומחות תודעות והבנות. את התודעות שצומחות בחיים עצמם, אפשר לקחת ולרומם שהן יופיעו את מלכותו של הקב"ה. אם ניקח את התודעות ונרומם אותם נרויח הרבה יותר, מאשר אם נעבוד על פי השיטה שנותנת למציאות להיסחף באור אין סוף; אומנם גם בשיטה הזו האור הזה מופיע, אבל בצורה הרבה יותר קטנה מאשר דרך חיים ישראלים כאן בארץ.

אז בהיות מצב האומה הישראלית תלוי ברפיון, ומכשולות רבות גופניות ורוחניות שתו עליה, אז יוכל היות שיבוא איש לרפיון ידיים ולהתיאש מתקומתם של ישראל ח"ו אם ימוד מדת ההנהגה רק לפי ערך הכנת המקבלים.

גם כיום 'מצב האומה תלוי ברפיון', גם כיום עלולים 'להתיאש מתקומתם של ישראל'. הרב מראה לנו שגם אנחנו יכולים להשתמש בשיטה הזו, גם רשעים, גם אנשים נמוכים, זאת עבודת ה' של הימים הנוראים – להסתכל במבט של המלכות של הקב"ה בעולם.

על כן גלה סודו אל עבדו רבי ישמעאל בן אלישע, כי יש כאן מדה עליונה הצריכה ברכה, היינו קצת הכנה, על כל פנים מצד יחידי הדור, שהם מכשירים את הכלל לקבל הרבה יותר מכפי המדה הראויה לפי הכנתם. וזאת היא הברכה שבקש ד' צבאות מרבי ישמעאל בן אלישע, למען תחזקנה ידיו, ויחזק ידי עמו וכל העוסקים בעבודת הקודש, לשובב יעקב לאלקי ישעו.

'יש כאן מידה עליונה', היא לא קשורה כלל לבני אדם, היא קשורה לקב"ה – אבל היא צריכה ברכה'. 'ברכה' הכוונה להוסיף דעת, לגלות, לחשוף, לברר, להבין.

'הם מכשירים את הכלל', הכוונה היא שהצדיק ערב לכלל. הברכה שייכת לכלל ולא לצדיק עצמו. אצל רבי נחמן האוצר שייך לצדיק והוא מלונה לכלל²⁶. אצל הרב האוצר שייך לכולם והצדיק ערב לכלל²⁷.

הפלא הנצחי

נחזור לתפילה של העקדה – 'שיכבשו רחמיך את כעסך מעלינו'; אלו כמעט אותם מילים בהם רבי ישמעאל בן אלישע מברך את הקב"ה – 'שיכבשו רחמי את כעסי'.

הפלא הנצחי של נסיון העקדה, והשפעתו על העולם בכלל, הוא, מפני שהארת החיים באה שמה בכל מלואה.²⁸

מדובר כאן על 'פלא', פלא הוא דבר לא מובן, משהו שמשתוממים עליו, משהו מעבר לכלים שלנו. בעקידת יצחק הכל בטל לפני הגודל האלוקי, אין כלי, יש רק פלא. ככל שאנו מתקרבים לקב"ה דברים נעשים יותר מופלאים.

ה'פלא' מתבטא בשלושה משמעויות, המשמעות הראשונה שלו היא, דבר נפלא. המשמעות השנייה היא, מציאות שאדם לא מבין אותה, היא מעבר לכלים שלו – שאלה, ספק. ממילא נוספת משמעות שלישית, כאב וייסורים. בזה דומה הפלא למושג 'כתר'. גם לכתר יש את שלושת הבחינות האלו, הוא קיים, הוא דבר מופלא – ביטוי של המלך – אבל הוא לא מובן לנו. וכשהוא נוכח, יש המון כאב. אנחנו עומדים מול תופעה מופלאה, מלכותו של הקב"ה, שאמנם נמצאת אבל לא מובנת לנו. אחד הדברים הקשים הוא לחיות במקום שלא מובן לאדם. חיים כאלו גם מרוקנים את האדם מכל משמעות. הוא ב'ביטול' מכיוון שלעומת הגודל הזה איזה ערך יש לדברים הקטנים. לכן הכל בטל – 'העלהו לעולה'.

עקדת יצחק באה להגיד שהעולם הזה הוא פלא. לכן אברהם היה מוכן לעקוד את הבן שלו, הוא היה מוכן להגיד, 'כל האידיאלים שלי, הכי גדולים, הם כלום לעומת המופלא האלוקי'. בגלל שהכל הוא טעם אלוקי, בכל דבר ניתן לטעום את הקב"ה, והוא תמיד מעבר לכל דבר.

²⁶ ליקוטי מוהר"ן תנינא, א.

²⁷ אורות הקודש א, עמ' קיט-קכ.

²⁸ עולת ראייה א, עמ' צח.

מקום כזה תמיד מפרק ומכאיב. אלו הווידויים של יום כיפור, הם לא ווידויים של 'נעבעך' שמתחנן לפני מישהו. אדם עומד מול המלכות של הקב"ה, מול הפלא הזה, אז הכל נעלם, הכל נעשה חסר משמעות – פתאום הוא שם לב שלא המלך ערום, אלא הוא ערום, פתאום הוא שם לב שאין אצלו טעם לכלום.

כשתופסים את הנקודה הזו הווידוי נהפך לבעל ערך. כי עד כמה אדם יכול להיות סמרטוט ושוב להתוודות כל שנה את אותה רשימה ארוכה? שום דבר לא השתנה. אבל אם אנחנו מתארים שפתאום אדם מרגיש את קטנותו ואפסותו מול מלכותו של הקב"ה, כמו עקדת יצחק, כמו הפלא, אז הווידוי לא מבייש, להיפך זו התחושה הנכונה. אפילו צדיק גדול, אפילו קדושי עליון כמו אברהם ויצחק, רואים שיש משהו יותר נפלא מהם.

צריך להבין, האהבה של אברהם ליצחק לא הייתה דבר קטן, אברהם חשב שביצחק יהיה לו זרע, שדרך זה הוא יבנה את מלכותו של הקב"ה בעולם – אפילו זה בטל מול הגודל האלוהי, אפילו זה חסר משמעות ביחס למקוריות האלוהית – לכן הוא היה מוכן להיבטל לזה. אפילו הדברים הכי גדולים הם כלום לעומת המקוריות שיש פה.

כשרבי נחמן רצה לעלות לארץ, הוא למד מהטעות של שני גדולי תורה שרצו עלות לארץ ולא הצליחו, הבעש"ט והגר"א. הוא הבין שכדי לעלות לארץ צריך לפרק את הכל, לפרק את השכל, לפרק את התורה של חו"ל, לכן הוא עשה שטויות – רק ככה הוא יוכל להכיל את התורה של ארץ ישראל. (כמו רבי זירא שהתענה מאה תעניות כדי לשכוח את התורה של הגלות ולקבל את התורה של ארץ ישראל²⁹). ובאמת הוא הצליח להיכנס לארץ. כשהוא יצא מהארץ, הייתה מלחמה גדולה, ומרוב היסטריה ובלבול הוא עלה לאוניה לא נכונה, שם שבו אותו ורצו למכור אותו כעבד, עד שהוא נפדה באחד האיים על ידי הקהילה היהודית. במשך כל אותו זמן הוא חשב איך הוא יעבוד את ה' בתור עבד. כך הוא מסביר³⁰ את ה'אוצר מתנת חינם', זוהי מדרגה של קודם קבלת תורה, שזוכים אליה רק על ידי פשיטות. גם הצדיק צריך לעשות שטות ולהיות איש פשוט, בשביל לזכות לאוצר מתנת חינם. הוא מסביר שזהו ספר בראשית, 'כח מעשיו הגיד לעמו'. למה היה צריך את כל ההקדמה של ספר בראשית קודם למתן תורה? לכאורה הוא מיותר? ספר בראשית איננו מיותר, יש משהו שקודם לתורה, אלו החיים הישראליים, החיים האלוהיים, זוהי המלוכה של הקב"ה בעולם. אלו הם המאמרות בהם הקב"ה ברא את העולם, 'כוח מעשיו הגיד לעמו',

²⁹ בבא מציעא דף פה, עמוד ה.

³⁰ ליקוטי מוהר"ן תנינא, עח.

את זה הקב"ה סיפר לעם ישראל ולעולם על ידי האבות. האבות מתארים יסוד טבעי – אותם רגע מכונן שהקב"ה ברא את העולם, שבעצם הכל בטל.

כמו שאמרנו, גם הקב"ה הוא סוג של נחש, כל דבר אצלו אותנטי ומקורי, כל דבר הוא טועם בטעם שלו – זהו 'כוח מעשיר', אותו הוא 'הגיד לעמו'. זוהי אמונה, היא דומה לשטות, אין לה כלים, היא לא מיועדת להיות בכלים, ובמיוחד האמונה של ראש השנה ויום כיפור. בראש השנה ויום כיפור האמונה נפגשת עם המלך שנמלך שיהיה לו עם, שנמלך להנהיג את העם הזה על ידי תורה, אין שם שום כלי, רק מקוריות אלוקית ראשונית. זוהי העקידה – התחושה שהכל בטל בגודל האלוקי. זו לא תחושה של ריק, האמונה לא באה לרוקן את העולם, היא באה לתאר את העולם במקוריות שלו. אמונה זו נותנת לעולם את ערכו, מכיוון שכשהכל חוזר למקוריות אז הכל בעל ערך.

בעקדה שום תחושה נורמלית לא נעלמה, לא התחושה של אברהם לעצמו, לא התחושה שלו לבן שלו, ולא של הבן שלו אליו. כל הרגשות הנורמליים היו קיימים בצורה טבעית ועמוקה, ובכל זאת הראשוניות מופיעה. שני הדברים הנכונים: הקב"ה בורא את העולם – ממילא הכל נמצא באלוקים; אבל גם המציאות היא אלוקית – המציאות בעלת ערך וחשיבות ושום דבר לא בטל ולא מאבד את ערכו. בעצם הכל בטל, אבל דווקא שם (בביטול) הוא מקבל את הערך הגדול שלו – המהלך הזה נקרא פלא.

כשאומרים 'פלא נצחי', הכוונה שהוא תמיד לא יהיה מובן לי. לכן הוא גם תמיד מכאיב, כי הוא מפרק את כל מה שיש לי; לא רק את הדברים הנמוכים, אותם כל אחד צריך לפרק, כשבאים לפני הקב"ה אפילו הדברים הכי יפים מתפרקים, מה ערכם לעומת המקוריות האלוקית.

'והשפעתו לעולם'. הוא לא השפיע לעולם ביטול, הוא השפיע לעולם ערך. נכון שאנחנו לא מבינים כלום, ונכון שזה מכאיב ומפרק הכל, אבל דווקא כך אפשר לחזור לראשוניות. וכשמסתכלים על העולם בראשוניות, הכל נקי, כמו לאחר גשם. גם בראש השנה ויום הכיפורים הכל נקי, הווידויים הם החזרה לראשית.

שליחות

לא יתכן שכשמלכי אומות העולם ממליכים את עצמם יש שמחה גדולה וכשממליכים את הקב"ה יש אֶבְלָל, פחדים וחרדות. ודאי שלא. 'פחד יצחק', הוא פחד של גודל. יש כאן דבר נורא הוד, המלכות של הקב"ה, הכל בטל בה. כמו להיכנס ליצירת מופת, ולעמוד נדהם מול הגודל שלה.

איזה מלך רוצה שנתיניו ירגישו חסרי משמעות וחסרי ערך? – זה סוג של התגאות. מלך ארץ ישראלי לא מחפש שנתיניו ירגישו חוסר משמעות, להיפך, הוא רוצה שנתיניו ירגישו את הרוממות שלהם, את הכישרונות והיכולות שלהם, את הקרבה לקב"ה. הרגשת הרוממות לא סותרת את הוידוי, הוידוי לא בא מתחושת אפסות אלא מתחושת גודל. הוא מבטא שליחות, אבל לא שליחות במובן של הסוסים, אלא שליחות במובן של הופעה אלוקית. הכל נמצא באלוקים, ממילא הכל אלוקות. אם הכל כל כך אלוקי, אז כל מה שנבנה מתפרק, בגלל שמה שיש הרגע חסר משמעות לגבי מה שיכול להיות עוד רגע.

ככה הרב מסביר את המשפט 'אל תשלח ידך אל הנער'. אברהם שמע מהקב"ה 'העלהו לעולה', איך הוא יכול לבטל זאת על פי דברי מלאך? המלאך מסביר לאברהם את דבר ה' באומרו 'העלהו לעולה'. הקירבה לקב"ה באמת מבטלת את הכל, יצחק צריך לעלות לעולה, אבל ההתבטלות הזו לא באה על מנת לגרום למוות וחורבן, אלא לגרום לחיים יותר גדולים ועמוקים – לכן 'אל תשלח ידך אל הנער'. שני הדברים נכונים, מצד אחד 'העלהו לעולה', ומצד שני 'אל תשלח ידך אל הנער'. דווקא המלאך אומר 'אל תשלח ידך אל הנער', כי זה לא דיבור חדש, זה כלול בדיבור של הקב"ה. הדיבור של הקב"ה לעולם לא יהיה תנועה של מוות וחורבן, אלא תמיד תנועה של חיים ושמחה.

הדיבור על כך שהכל צריך להיבטל בפני הגודל האלוקי, יכול האמר לשתי פנים: לרצח, או לחיים; שניהם נשמעים בדיוק אותו דבר. דוגמה לכך נמצאת בסוגיה על רעידות האדמה³¹. בעל האוב מסביר על מה באות רעידות אדמה – הקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער ובוכה עליהם. לכאורה הוא אומר דבר נכון, למה רב קטינא משיב: 'איהו כדיב ומילוהי כדיבין' (הוא שקרן ודבריו שקר)? רב קטינא התנגד מכיוון שבשם אותם המילים יכולים ללכת לרצוח, רק בעל חסד אמיתי, אדם שאוהב את הבריות, יכול להגיד דברים כאלו בלי לפרש אותם בצורה נוראית. אפשר לראות במשך ההיסטוריה שתמיד הדתיים היו רוצחים בשם הדת ובשם האל. גם העובדה שהאירופאים כיום פחות רוצחים, היא רק בגלל שהם פחות מאמינים.

בעם ישראל, בעקידה, זה הפוך, הפלא הוא הכתר, הוא נותן את היופי והערך לכל דבר. נכון שהוא בא בתנועה של ביטול וכאב, זה בגלל שביחס לקב"ה באמת הכל חסר משמעות; אבל הכל נמצא בתוכו וממילא הכל בעל משמעות.

³¹ עין איה ברכות, פרק תשיעי, קלז.

מפני שהארת החיים באה שמה בכל מלואה'. 'בכל מילואה' אלו חיים מלאים, הכוונה שהכל חי את הכל, והכל מלא חיים. כמו שאמרנו, דווקא בעקדה הארת החיים באה בכל מילואה.

התבטלות

לא היה אצל האב שום רגש טבעי של המית אב שנכחד, להיפך, הכל היה פורח והכל חי. אבל בידעה הברורה, שכל החי, וכל המתעלה, הכל נכון הוא ומוכרח הוא להבטל, ולהקשר קשר עליון, ברצונו ודברו של אל עליון קונה שמים וארץ, השופט כל הארץ, אבי כל המעשים, בהבנה קדושה, שכל מעשה וכל מצוי כלא הוא נחשב מצד עצמו, וכל שיווי ערכו וגדלותו מציאותו איננו כי אם מצד מציאותו באלהי עולם קונה הכל,

'הכל מוכרח להבטל' הכוונה שהתפיסה הסובייקטיבית של האדם, שהוא נבדל ונפרד, שהוא יכול להסביר את הדברים סביב עצמו, 'אבא שלי כזה', 'אמא שלי כזו', 'יש לי סבוכים כאלו וסיבוכים כאלו', כל ההסברים האלו נעלמים מול האור של יום כיפור, מול הפלא. הכל מוסבר בכלל, הכל יצירה אלוקית.

אדם לא יכול לומר, למדתי אבל אני לא נמצא שם. אם הוא לא חי במקום הזה, סימן שהוא לא למד. אדם שלומד את הנושא של ראש השנה, יום כיפור והעקדה, הוא לא סמרטוט, כשהוא בא ואומר 'חטאתי עויתו פשעתי', הוא לא יכול להבין את זה כשריטה פה ושריטה שם ועל זה צריך לבקש כפרה. העניין של הווידוי הוא לחיות את הגדלות האלוקית.

'הכל מוכרח להבטל ולהקשר קשר עליון' – לכאורה הם תרתי דסתרי, הוא גם מתבטל וגם נמצא. יש שני סוגים של ביטול. האחד הוא הביטול שהפרט נעלם במכלול, כמו הליטר הבודד בזרם הגולף, או הטיפה בכוס המים. לפי ההסבר הזה האדם נבלע באור אין סוף ונהפך לגוף חסר משמעות. הסוג השני של הביטול משמעותו השתייכות, כלומר האדם מסביר את עצמו בהסברה של אין סוף. כשאדם מסביר את עצמו במבט של הקב"ה, כמו שהמבט של הקב"ה לגביו הוא מבט של חוכמה ודעת, יצירה ויכולות, כך נעשה גם האדם עצמו, ללא קשר למה שהוא היה לפני רגע. המבט הזה נותן לאדם יכולת לפרק את כל מה שיש לו, בגלל שכל דבר הוא קטן לעומת המקוריות שיש לו, ממילא הוא כל הזמן יוצר. התהליך הזה מוליד בני אדם יצירתיים, חושבים, עם שיקול דעת ואחריות על הכתפיים.

את ההבדל בין שני ההסברים האלו ניתן להמשיל דרך החיילים הרוחניים שבנויים על פי הדגם של חיילי פרנץ יוזף. חיילים כאלו צריכים להיות קוזקים, ואילו חייליים ישראלים יש 'סיכה על הדגל ואחריות על הכפיים', ההבדל עצום. חיילי ישראלים חייב להיות עם ראש

גדול, אם הפיקוד עשה טעות מצפים ממנו לקחת את העניינים ולתקן, (כמו חיילים רבים במלחמת יום כיפור) – לא לחכות עד שיבוא המשיח, עד שהפיקוד יתעשת.

המשמעות של החיים לפי ההסבר הראשון הם כמו תנועה של אורלוגין, האורלוגין נע מצד לצד וכל תנועה מוחקת מיליונים של בני אדם, הם כולם חסרי משמעות. כך טולסטוי מתאר ב'מלחמה ושלום'.

לפי ההסבר שלנו הביטוי להתבטל מקבל משמעות אחרת. האדם נעשה בעל אישיות, הוא כבר לא אחד שמגיע מבית שרוט, הוא בריאה אלוקית, יצירה אלוקית, יש בו פלא.

זו המשמעות של עקדת יצחק, היא לא הרסה את ההרגשות הטבעיות של האדם, היא חידדה אותם. אברהם נעשה יותר אוהב³².

'השופט כל הארץ'. המשפט שיש כאן הוא האם אדם מתרומם למקוריות, האדם נמדד מול המקוריות שלו, ולא כמו עבד שבודקים אותו אם הוא בסדר או לא בסדר. הוא שופט כל הארץ, הכול הוא מודד את בקנה מידה שלו, ולא בקנה מידה שלנו.

'בהבנה קדושה, שכל מעשה וכל מצוי כלא הוא נחשב מצד עצמו'. אם תדון את האדם מצד עצמו, כמה הוא נחשב? טיפה סרוחה, חי כמה שנים עלובות.³³ לכן אל תדון אותו מצד עצמו, מצד עצמו הוא 'כלא נחשב', 'כל שיווי ערכו וגדלות מציאותו איננו כי אם מצד מציאותו באלהי עולם קונה הכל'. המשמעות שלו היא שהוא נמצא באלוהים, הוא ביטוי של אלוהים. זה דומה לפנתאיזם שאומר שהטבע הוא אלוקי, אבל בפנתאיזם המשמעות גשמית וגסה, כלומר שזה אלוהים (במובן הקונקרטי). אצלנו אלוהים והטבע הם היינו הך, במובן שיש אין סוף ויש חופש. ואז הכל מוסבר בחופש, וכל הטבע יפה, ערכי ובעל משמעות, בגלל שהוא כולו גילוי עצמי של הקב"ה.

בשביל כך גם הרחמים כלפי הבן היחיד, שיש להם כל כך ערך עדין מוסרי ומפואר, עם כל חזקת מציאותם, הם מוכרחים היו להכבש כדי למלא את דבר ד' ולעשות רצונו בלבב שלם.

הערך המופלא שיש ליצחק עבור אברהם, הוא הרבה יותר מאב ובן, הוא בן שבא לממש את כל החלומות של אברהם, כל זה מקבל את ערכו רק אם הוא בטל כלפי המקוריות.

³² ככה הרב מסבי מדוע אברהם הלך לבאר שבע. לפני הפיכת סדום, חברון הייתה העיר המרכזית, אחר כך באר שבע הפכה לעיר המרכזית, לכן אברהם הלך לבאר שבע. בעקבות העקידה הוא נעשה יותר טבעי ואוהב. ³³ כמו שרבי נחמן אומר, עולם הבא אנחנו יודעים שיש, את הגיהינום אנחנו פוגשים בחיים שלנו, אבל איפה יש עולם הזה?

ובזה הרחמים בעצמם קנו להם את המקום היותר עליון, את מקומם במציאות העליונה, ברצונו של מקום, ששום דבר משם לא יכחד ולא יעדר. ועשית רצונו של מקום, בהחלט, או לפי הנוסחאות האחרות בלבב שלם, זוהי התכונה המקיימת את הכל, את כל החיים ואת כל הרגשות. וגם את הרחמים הנכבשים עצמם, בהעלותם אל רום מעלתם.

הרחמים כלפי הבן לא נעלמו, הם פשוט חזרו למקוריות שלהם. נכון שהיה להם נכונות לוותר, למסירות נפש, אבל מתוך הבנה ברורה שהמהות לא נעלמה. כשאדם מוסר את הנפש ומת על קידוש ה', הוא לא נעלם, במהותו הוא רק מתחזק, הוא מופיע מחדש. הנכונות לוותר נותנת קיום וערך לכל. כמו שאדם מוותר על החיים שלו למען ערך מסוים, בגלל שלא הערך הזה אין שום משמעות לחיים.

ניטשה טוען שיש באדם יצר חזק יותר מיצר הקיום: יצר העוצמה, הרצון של האדם לשלוט. לטענתו רק זה מסביר את העובדה שאנשים מוכנים למות בשביל ערכים. ודאי שיצר הקיום מאוד חשוב, הוא הדבר הכי בסיסי שיש לאדם, הרצון לחיות. אבל בתוך הרצון לחיות, יש בחינה יותר עמוקה, הרצון לחיות חיים ערכיים ובעלי משמעות. מתוך האפשרויות של: לחיות חיים קיומיים אבל של עבד, או לחיות חיים של דמות עם צלם אלוקים שכרגע יפסקו מבחינה גופנית, ודאי שהרצון לחיות חיים של צלם אלוקים גובר, הוא הרבה יותר משמעותי.

הרצון להיות קיים הוא נכון, אבל הרצון למשמעות של הקיום הוא עוד יותר נכון. לכן הייתה לאברהם נכונות לעקוד את הבן שלו, הוא הלך להרוג אותו, כיוון שחיים כאלו הם בעלי משמעות הרבה יותר גדולה – זוהי התכונה המקיימת את הכל.

קהילות שלמות באשכנז ובספרד שרפו את עצמם על קידוש ה', הם היו יכולות לא לעשות את זה, אבל הרצון לעוצמה, לחיים איכותיים ובעלי ערך, מופלא הרבה יותר מהרצון לקיום.

כשהרב כותב את המילים 'זוהי התכונה המקיימת את הכל', הדבר נכון אפילו אם בזה הכל היה נגמר ויצחק היה נשחט. אמנם, הרב כותב שהתשוקה הזו לא נגמרה, היא הסתיימה בחידלון³⁴, 'אל תשלח ירך אל הנער'.

³⁴ עולת ראייה א, עמ' צה, 'בי נשבעתי'. [שם הרב מסביר, שבכך שפעולת העקידה נחדלה ב'אל תשלח ירך אל הנער', ויצאה אל הפועל בצורה פנימית ב'ייעלהו לעולה תחת בנו'. נקבעו העולמות הפנימיים וההופעה הנשמית של עם ישראל].

יד כהה

דיברנו על מידת הגבורה³⁵, הגבורה היא לחיות את העולם באופן שהוא ראוי להיות, 'ראוי לכל טוב', זוהי מידת הדין. למי שזוכה למבט כזה יש 'שתי ידיים ימניות' (הכוונה שיד שמאל שלו, הגבורה, היא חסד גמור). מכיוון שהעולם לא יכול לסבול מבט כזה, היא נקראת יד שמאל, יד כהה, (רוב בני האדם הם סמרטוטים ועם סמרטוטים צריך לדבר כמו סמרטוט). אבל בעצם היא צריכה להיות חזקה לא פחות מיד ימין. כך הרב כותב: 'זהנה שמאל נקראת יד כהה – מפני שאי אפשר לעולם לעמוד במדת הדין, על כן הולכות הגבורות בחלישות כח כדי למתקן'³⁶, (המתקה היא כמו לתת חומר ממתק בתוך תרופה מרה). הכוונה היא כזו: רוב העולם לא יכול לעמוד בתנועה של המקוריות שרוצה שכל יתבטל בגודל האלוקי, לכן או שהם יחיו בעולם שיש עוד מלבדו, או שהם יקחו את 'אין עוד מלבדו' להתבטלות במובן של ריקון המשמעות. להיות דמות שמסוגלת לעמוד בעולם שראוי להיות, שראוי לכל טוב, דמות שלוקחת את מתנת החינם ופועלת ועושה בה דברים, רק מעטים מסוגלים לעמוד. לכן היה צריך להכהות את היד, מזה באו העונשים. רק סמרטוט זקוק לעונש.

לדוגמה אדם לא נוסע במאתיים-שבעים קמ"ש, כי הוא חושש שיכניסו אותו לכלא ולא יהיה לו טוב. ואילו צדיק מבין את האחריות שיש לו על היצירה, לכן לא אסטטי שפתאום מכונית אחת תחליט לנסוע במאתיים-שבעים קמ"ש, הוא חייב לשמור על הנימוס. תתארו לכם אולם קונצרטים, שאחד הנגנים מנגן מהר מידי, הוא זריז ומהיר תפיסה, זה לא מתאים לגודל של היצירה, הוא מקלקל את הרמוניה.

יד שמאל כהה, היא אדם שחי בעולם סובייקטיבי ואת הכל הוא מסביר במבט הסובייקטיבי שלו. יד שמאל שאינה כהה, היא כמו יד ימין, היא אדם שחי כמו רבי חנינא בן דוסא, שהעולם ראוי להיות, 'ראוי לכל טוב' – הקב"ה ברא עולם של דמויות דומות לו. אם כך, למה באים כל הווידויים? הם לא באים כבקשת כפרת עוונות, הם מבטאים את הרגשת האפסות של האדם מול כל הגדלות שהייתה צריכה להיות. זה דבר הרבה יותר כואב, אבל בסופו של דבר הוא נותן חיים וכוח של יצירה ועשייה.

אדם שיודע מראש שהוא לא ראוי לכל טוב, המבט הזה גם לא מעניין אותו, ממילא יש לו שריטות וחטאים, לכן צריך להכהות את יד שמאל שלו, הוא זקוק לענישה.

³⁵ עייין 'שיחה לראש השנה' תשע"ד.

³⁶ פנקסי ראי"ה א, פנקס טז, כו. (הוצאת מכון הרצי"ה, עמ' קפו).

ההבנה שהאדם 'ראוי לכל טוב', מולידה דמויות שלוקחות את אחריות על הכתפיים. הדבר הזה מאוד דומה להווייה הציונית, הם עלו לארץ ולא בדקו מי צדיק ומי לא צדיק, פשוט עלו לארץ והלכו להקים מדינה ואת כל הצדיקים הם השאירו מאחור. היו לרצי"ה כמה בדיחות קבועות, אחת מהם הייתה על צדיקים שמרבים לעשות הכנות: הגיע שמועה לעיירה שהמשיח בא, הזדרזו ה'צדיקים' ללכת למקווה ולעשות את הכוונות הראויות, ובינתיים עד שסיימו, המשיח כבר עבר. הם ראו את כל הקהל שהלך עם המשיח מרחוק וצעקו למשיח 'חכה לנו!', הוא שאל את אלו שהיו איתו 'מי אלו?' והם ענו 'גם הם יהודים'. הבדיחה הזו באה להראות את גודל האחריות שהציוניות לקחה על עצמה, ללכת לבנות מדינה.

זה מה שהרב מסביר בעקידה, קודם כל הוא הסביר מהו ביטול במובן האמיתי – שבאמת יש בו ביטול. אבל הוא בא על מנת לתת ערך וקיום לכל דבר. לפעמים הביטול מסתיים במוות ולפעמים בחיים, אבל גם אם הוא מסתיים במוות, עדיף לחיות ככה.

שוב, אדם שמנגן בכינור בין עוד מאה כינורות ובאמצע היצירה הוא קצת חלם, עכשיו הוא רוצה להזדרז כדי להדביק את הקצב. זה לא לעניין! לא החולמניות ולא ההזדרזות! הוא מקלקל את כל העסק. לאדם כזה כדאי מאוד להתוודות, צריך לקבל אחריות על העולם הזה, הוא עולם שראוי להיות, לכן היצירה הזו צריכה להיות מושלמת.

גם אדם תוסס ומהפכן, לא צריך לקחת את התכונה שלו להרס אסתטי. התכונה של המהפכה היא של אדם שהולך לתקן את העולם³⁷, הוא לוקח את האחריות והולך לכפר על החטאים של הקב"ה. זו תכונה של בעל תשובה. אסור להרוס את ההרמוניה אלא אם כן אתה יכול לעשות מהפיכה. מהפיכה מתחילה בדעת ובתבונה, ואחר כך גם בדברים מעשיים.

צדק עולמים

כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו. הכעס האלהי הלא הוא צדק העולמים, מקיים ומבסס את המציאות בגבורתו הקדושה.

מה פירוש שהקב"ה כועס? כשהקב"ה כועס, זה אומר שיש 'צדק עולמים'. הקב"ה מנהיג את העולם שלו בצדק, נכון שיש רעידות אדמה, המציאות רועדת, אבל הן באות לתקן את העולם. הרב רוצה לשחרר אותנו מהמושג כעס, 'כעס' הכוונה שיש צדק, מדת הצדק באה לתקן את העולם.

³⁷ כמו עוקבן בר נחמיה. עין איה שבת, פרק חמישי, פג.

ישנם שני ביטויים דומים, 'צדק' ו'משפט', הצדק שייך לגבורה³⁸, והמשפט שייך לחסד. צדק הוא משפט רך, הוא מתחשב במקום של האדם, בשיקול הדעת שלו ובדחפים שלו. כמו ההבדל בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, תורה שבכתב היא המשפט, היא אומרת 'עין תחת עין'; ותורה שבעל פה מרככת והופכת את זה לרחמים, הצדק גוזר 'ממון'. יוצא כאן דבר מעניין, הצדק הוא רך ומתחשב ודווקא הוא שייך לגבורה. כל זה מתאים להסבר שלנו, שמידת הגבורה איננה אלימה יותר, היא מחזירה את העולם למקוריות ולראשוניות, ממילא הרבה פעמים היא מלאת רחמים, כיוון שיש בה הבנה של האדם.

באורות ישראל³⁹ הרב מתאר את מידת הצדק, היא כלי שמקבל את האור. הכלי הוא התודעות שלנו, התודעות צריכות לגדול. את הנקודה הזו הכעס האלוקי בא לבנות. הקב"ה מתפלל, הוא רוצה שהעולם יהיה כמו שהוא רצה אותו, הוא רוצה שהכלי יהיה מסוגל לקבל אותו. אז הוא מגדיל את הכלי. גידול הכלי נעשה או על ידי 'בית המדרש', או על ידי מאורעות שקורים במציאות.

סבא

יש נושא שקשור לכאן, 'לימוד הזכות של יצחק'⁴⁰. יש הבדל בין איך שהקב"ה מלמד זכות על עם ישראל, לאיך שיצחק מלמד זכות על עם ישראל. הקב"ה אומר, הכל הופעה שלי, אז ממילא הכל בעל ערך. יצחק אומר, לא, לא אכפת לי שגם אתה תלמד עליהם זכות, אבל אני חי כאן עם כל האנשים המבולבלים האלו, לכן אני הולך ללמד עליהם זכות מצד המבט שלהם. לימוד זכות זה בא לכתחילה ולא בדיעבד.

לימוד הזכות של יצחק הוא מבט שרואה את סגולת ישראל בתוך החיים המעשיים של עם ישראל. הגמרא מספרת על התלמידים של רב, שבחזרתם מהלוויה של רב, ישבו לאכול ולא ידעו אם מותר להם להצטרף לזימון. על הצער מאובדן מורה ההוראה שלהם, הם הפכו את הבגד וקרעו קרע נוסף. הקרע הראשון היה על האובדן הסגולי של רב והקרע הנוסף בא על אובדן התועלת שהיה להם ברב.⁴¹ עבר שם סבא אחד ואמר להם שהקרע החדש (שבא מהחיסרון התועלתי), יותר גדול מהקרע הראשון. צריך להבין, סבא הוא דמות כלל לא פרקטית, הסבא הוא כמו 'כתר', לכתר אין שום תועלת, הוא בא רק בשביל יופי.

³⁸ אחת מחמשת הגבורות היא המלכות והיא מידת הצדק.

³⁹ אורות, אורות ישראל פרק ז, ב.

⁴⁰ עין איה שבת, פרק תשיעי, קלט-קמג.

⁴¹ מסכת ברכות, דף מג, עמוד ב. עין איה שם, פרק שישי, מג.

ודווקא הסבא הזה אומר לתלמידים של רב, שיש בחינה שהתפיסה התועלתית גדולה מהצד הסגולי (שהוא השפע האלוקי שהם קבלו מרב). המילים של הרב הם 'המבט של התועלת', כמו אמא שכל הזמן מזכירה שצריך לעשות בגרות וללמוד מקצוע. זה מבט נורא ואיום, ממתי אדם חי בשביל תועלת? אדם חי בשביל האמת; ובמיוחד הסבא, שהוא דמות שכלל לא יכולה לעלות על דעתה דיבור תועלתי, הוא כלל לא מבין את השפה הזו. ככה גם הם הרגישו, שהם צריכים לדעת מה הוא אומר להם מבחינה הלכתית, כאילו הם הפכו את רב ל'משנה ברורה' שלהם, הרגשה כזו איננה נסבלת. אומר להם הסבא, לא, במה שאתם עושים יש משהו יותר גדול. זוהי מידת הצדק; התורה שבכתב היא הצד הסגולי, היא המשפט, והצדק הוא תורה שבעל פה, הצד המעשי.⁴²

זוהי המחלוקת בין רבן גמליאל לרבי אלעזר בן עזריה. רבן גמליאל סבר שהסגולה היא הצד החשוב, לכן הוא לא הסכים להכניס כל אחד לבית המדרש. ורב אלעזר בן עזריה סבר שהצד החשוב הוא העמל, לכן הוא סילק את שומר הפתח, הוא לא בדק מי נכנס, כל מי שרוצה יכול להכנס – באותו יום נוספו ארבע מאות או שבע מאות ספסלים לבית המדרש⁴³. זוהי בחינה אחרת של התורה. כמו ההבדל בין אצולה שבאה בירושה, לבין אצולה שבאה מעבודה. על זה אומר להם הסבא, למרות שאתם חושבים שרב היה 'משנה ברורה' שלכם, בתוך התפיסה הזו יש הארה אלוקית גבוהה יותר מכל דבר אחר.

נחש

נחזור ל'אחר' ול'נחש' שהולך על הגחון. הסברנו שהם שייכים למידת הגבורה, מדת הגבורה תמיד רוצה שהכל יהיה מקורי, לכן אדם גם שמדת הגבורה אצלו חזקה, יהיה הנהנתן הכי גדול⁴⁴, כיוון שכל דבר הוא 'אני', כל דבר הוא 'מקורי'. אם המקוריות היא זבל, אז גם בעוגה הכי מתוקה וטעימה מורגש העפר.

אבל אם ניקח את התכונה הזו ונרים אותה למקומות הכי גבוהים שלה, אז מדת הגבורה היא הגבורה של הקב"ה, והכל חוזר לאיך שהקב"ה מרגיש וטועם את העולם. הקב"ה מהווה את העולם בכל רגע, הכוונה שהוא כל הזמן טועם את העולם במבט המקורי שלו.

⁴² כלומר, התורה שבעל פה לוקחת את המבט של הסגולה, ואומרת שאין לה ערך ללא עמל. העיקר הוא העולם התבוני, אם אדם לא עבד אין לו כלום. זהו המבט של יצחק, שרואה גם בטעויות ובכישלונות חלק מהתהליך בו מתגלה האופי של כנסת ישראל. עיין 'אלף מיני זמר טז' עמ' 6 – 'סגולת ישראל'. [א.ש.ל.]

⁴³ מסכת ברכות, דף כח, עמוד א.

⁴⁴ כמו הדמות של 'הב' ב-עין איה ברכות, ט, ו.

הנחש הכי גדול, אם ניקח אותו למקום גבוה, הוא המבט של הקב"ה. הנחש הכי גדול הוא הקב"ה. הקב"ה ברא את העולם במידה של הנחש⁴⁵. התורה היא כלי אומנותו של הקב"ה, והאומנות של הקב"ה היא שעשוע. היא לא באה מאף מקום ולא הולכת לאף מקום, היא כל הזמן פועלת את המקוריות הראשונית.

הרב מסביר את המידה הזו בהקשר של איוב.⁴⁶ השטן אומר לקב"ה שאיוב איננו כזה צדיק, הוא לא מקלל אותנו, רק בגלל שהוא דואג לעצמו, הוא אגואיסט. אם הוא לא היה אגואיסט הוא כבר מזמן היה מקלל את הקב"ה. הרב כותב שזו התכונה הכי גדולה שיש לאדם, השטן לא מסוגל להבין אותה. זוהי תורה שבעל פה, מה שאנחנו מבינים, יש בה צד שהיא גבוהה מתורה שבכתב. תורה שבעל פה נמצאת בצד שמאל, בצד החולי שלנו, ואנחנו יכולים להרים אותה עד המקומות הכי גבוהים. התנועה הזו נקרא 'מחשבה משמאל לימין'⁴⁷. לכן הרב מתעסק בפילוסופיה, הוא תמיד מתחיל מהמקום שבו המחשבה האנושית נמצאת ומשם הוא מושך את המחשבה. זה 'בית המדרש', אל בית המדרש כל אחד יכול להיכנס, לא בדרך האופי שלהם, מי שרצה להיכנס נכנס. התנאי היחיד הוא שאתה מקבל את התורה, אם אתה מקבל אותה בתמימות, אז לא משנה איפה אתה נמצא, התורה תרים אותך ותעלה אותך. בבית המדרש צומחת התורה עצמה, הגודל היותר מופלא ועליון שיכול להיות.

מדת הצדק היא אותה מידה של בית המדרש. מדת הצדק אומרת שהכל יכול להיות מקורי, כשהכל מקורי, אלו כבר לא חיילים שצועדים בסך, אלא דמויות שדומות לקב"ה. כל פרט דומה לקב"ה – זו הכוונה שכל אחד יכול להיכנס ולא בודקים מי אתה.

כעת ניתן להבין את הדמות של 'אחר' יותר טוב. 'אחר' הוא אותה דמות פגומה שמטפסת ועולה למעלה. הוא עצמו נכשל, אבל הרב אומר שהיום זה לא יכשל – כיום יש הרבה דמויות כאלו, והן מטפסות דרך מידת הגבורה, הן רוצות שיהיה עולם מקורי, הן רוצות לחוש את העולם במקוריות שלו, כמו אומן שרוצה לחוש כל הזמן את האותנטיות של הדברים. זוהי התנועה משמאל לימין, מהמחשבה וההבנה אל האלוקות והמקוריות. מי שלוקח את המידה הזו יש לו הבנה אחרת של תורה.

הכעס האלוקי הוא מידת הצדק, הוא בא לקדם את העולם. מידת הצדק היא המידה שאיתה הקב"ה מגדל את העולם במקוריות שלו.

⁴⁵ זה קשור לדרשה על כך ש-ר' דגחון (ויקרא י"א מב) היא אמצע התורה באותיות. רש"י שם כותב שזהו הנחש.

⁴⁶ אגרות ראייה א, אגרת קמ (עמ' קעד). 'עור בעד עור' (איוב ב, ד).

⁴⁷ אורות הקודש א, עמ' סט.

בביטוי 'מקורי' יש שתי בחינות: הראשונה, שהיצירה שייכת למרחב מקורי, ממילא זה נפלא ופלאי. הנקודה השניה היא, שיש 'אני' שמרגיש את הדברים, יש שם עצמיות. את שני הדברים האלו האמונה אומרת לנו, דבר ראשון, שזה עולם של הקב"ה ולא של אף אחד אחר והכל בטל במקוריות, כמו 'העלהו לעולה'. דבר שני, שהעולם הזה ספוג בעצמיות, ספוג בסובייקטיביות, ספוג בכאן ועכשיו. המידה הזו הרבה פעמים יכולה להופיע ככעס, רעידות אדמה וכדומה. אבל היא יכולה להופיע גם כדעת אלוקים, כמחשבה משמאל לימין, 'באחרית הימים תתבוננו בה בינה' (ירמיהו כג, כ). מידת הדין לפעמים מרסקת עמים, מפרקת, ומצד שני היא גם בונה את התודעות שלנו. זוהי 'גבורתו הקדושה'.

אבל זאת התכונה בעצמה, במקורה האלהי, איננה משחיתה, אינה מהרסת וגם איננה זועמת, כי אם מלאה היא גבורה מפוארה לרומם את המעשים, להדרם לשכללם ולפארם.

הרב אומר במפורש, 'איננה משחיתה, איננה מהרסת', מכיוון שהיא מלאה גבורה, היא רוצה שהכל יהיה מפואר ומקור, היא רוצה שהכל יבוא דרך התודעות של בני אדם.

צריך להסביר למה הנקודה שהכל מקורי, והנקודה שהכל בא דרך התודעות של בני אדם, קשורות אחת לשניה. המקוריות משמעותה היא שיש תודעה – הדבר הכי מקורי, הקב"ה, הוא תודעה. ממילא גם עולם מקורי, הוא עולם של תודעה. מה טעם להטיב לעולם, אם זה לא דרך חיים⁴⁸, 'חיים' זו מציאות שמודעת לעצמה. אין טעם למשהו שאין בו מודעות, רק המודעות בעלת ערך, רק איתה הקב"ה משוחח. לכן עולם מקורי בהכרח גם אומר שהוא עצמי, שיש בו תודעות.

המלך המשפט

אחרי שמבינים את הנקודה הזו, אפשר גם להבין שדברים נשפטים. מכיוון שתודעה עומדת מול תודעה. תודעה שמבינה את עצמה על פי אור אין סוף, רואה כמה שהיא עלובה, ממילא היא מתרוקנת ומרגישה את תחושת האפסות שלה – זהו ווידוי. זו המשמעות של הפחד שיש בימים נוראים, 'פחד יצחק', זו הגבורה המפוארה. הפחד איננו פחד של סמרטוט, הוא מתאר סוד ופלא. יש פחד, יש שפיטה, אבל זו שפיטה של גודל, שפיטה של שותפים. אלו באמת שותפים לגודל האלוקי שמרגישים את המקוריות, והמקוריות גם מביישת אותם, אבל לא במובן שלילי, במובן חיובי, שכל מה שבטל מול הגודל האלוקי לא נעלם, אלא מוסבר כחלק ממנו.

⁴⁸ עין איה, ברכות, פרק שביעי, נג.

הרצי"ה היה מספר בדרמטיות רבה, על ערב כל נדרי אצל רב ליבלה איגר. מה עושים בערב כל נדרי כשכולם מחכים? שרים 'שושנת יעקב'. שושנת יעקב אלו לא אנשים מסכנים שרוצים לשמח את עצמם בשיר, אצל רב ליבלה היו אנשים בעלי עצמיות, זו הייתה שמחה אמיתית.

גם הסוגיה של 'תלמיד שאין שפתותיו נוטפות מור'⁴⁹, קשורה לראש השנה. אפשר להסביר אותה כ- 'תשמע ידיד, כל מה שעשית עד היום היה שטויות, כאן צריך להתחיל הכל מחדש'. כשמשפט כזה נאמר לכל מי שנכנס לעולם התורה, הוא מוחק דמויות. אבל אפשר להסביר שיש כאן דבר מופלא, כמו ראש השנה. כשהקב"ה מולך יש פחד של רוממות רוח אדירה.

גבורה מפוארה

אלו דברי הרב: 'זאת התכונה בעצמה, במקורה האלהי, איננה משחיתה, אינה מהרסת וגם איננה זועמת, כי אם מלאה היא גבורה מפוארה לרומם את המעשים, להדרם לשכללם ולפארם'. זו אותה תכונה, אנחנו מדברים על אותו דבר; מי שקשור ליד שמאל כהה, צריך עונש, כיוון שהוא מסביר את הכל באופן פרטי, הכל מוסבר דרכו, דרך השריטות, הבעיות והחולשות שיש לו, (אפילו גדלות התורה שלו היא פרטית), לכן יש צורך בזעם, הקב"ה כועס; אבל את אותו מאורע ניתן להסביר אחרת, ניתן להסביר הכל באין סוף, ואז 'במקורה האלוקי, איננה משחיתה, איננה זועמת, כי אם מלאה היא גבורה מפוארה'.⁵⁰

וכאשר לא הוכנו הנפשות לאותה הקליטה הרוממה, של כוון מהותם לעומת השרש העליון של הגבורה, ששם רחמי הקודש הם הם ההומים ומתגברים, אז נפגשות הן ונכשלות בהזעם החצוני ההורס ומכלה.

מה השתנה כאן? האם זו רק טרמינולוגיה שונה? הרב רוצה להגיד שבמבט הזה באמת יש זעם שמכלה. ההבדל לא נשאר בהתייחסות האדם למאורע, אלא כשהוא מוסבר אחרת, הוא גם פועל אחרת.

כתוב שבירושלם לא הלך אדם לשון בלי דין.⁵¹ אפשר להבין שבירושלים אדם לא הולך לישון בלי נקמה אלוקית, סטירת לחי, זה ארמון של מלך, 'מה אתה מרים את הקול, צועק, מתנהג בגסות?'. לפי הסבר זה, נורא ואיום לגור בירושלים, עדיף לגור בראש פינה.

⁴⁹ עין איה שבת, פרק שני, קא.

⁵⁰ הפאר הן התפילין של הקב"ה, בהן כתוב 'מי כעמך ישראל, ישראל הם מה שמפאר את הקב"ה.

⁵¹ 'צדק ילין בה'. 'שערי אורה' לרבי יוסף גיקטיליא, שער ראשון, על הביטוי 'צדק'. (עמ' 38 בהוצאת י. בקר).

ירושלים היא עיר למזוכיסטים שאוהבים לקבל 'פליק' כל לילה. אבל ניתן להבין אחרת, ירושלים היא מקום ההוד והפאר, יש כאן רוממות רוח וגודל עצום, ממילא הכל מוסבר אחרת, זה כבר לא 'פליק', אלא כמו חומרה של מנצח שלא מוכן לסבול זיופים. ההסתכלות הזו מרימה אותי לראות את העולם במבט אחר, העולם יפה ובעל ערך, וגם האדם בעל חשיבות ובעל ערך. אבל הרב אומר יותר מזה, הוא רוצה להגיד שהמבט של האדם הוא שיוצר את הזעם, אם אדם לא כיוון את הכלי שלו אל השורש העליון של הגבורה, שבו יש רק רחמים, אז הוא 'נכשל בזעם', זה לא מכשול שהקב"ה שם לו, זה כישלון של האדם, זה החטא – הוא יכול להיות צדיק, אבל אם הוא לא כיוון את נפשו לקליטה של השורש העליון, זה חטא.

אבל ההכנה הקדושה של העלאת הרצון האנושי למרום גובה קדשו, בשרש הצור של האומה, היא היא אשר פעלה, ופועלת בנו, את ההתכוונות כלפי שרש הקודש העליון של מדת הגבורה והצדק האלהי, המתגלה בחצוניותו בתור כעס.

'הצור של האומה' אלו האבות.

'היא אשר פעלה, ופועלת בנו', אלו שתי מקומות שונים, כמו 'אלוהינו, ואלוהי אבותינו'. אלו שתי תכונות לגמרי שונות, מצד אחד הצדיק, הקדוש, ומצד שני התלמיד שהוא לא קדוש, בכל זאת שניהם שווים. כך גם כשרבי אלעזר בן עזריה סילק את שומר הפתח, נכנסו גם אלו שאינם ראויים. בכל זאת התגלו שם מדרגות גדולות, של תורה שבעל פה.

זה קשור לאגדות השס, למחשבה משמאל לימין, ללימוד זכות של יצחק. יצחק אומר לקב"ה, אני רוצה ללמד זכות לכתחילה, לא בדיעבד. יש משהו יפה ומוחלט בתרבות האנושית, יש יופי בעולם, זהו יופי אלוקי, הקב"ה מתגלה בבני אדם. בגלל שבני אדם בעלי ערך, ישנן גם תסבוכות וכישלונות, אבל הם באים משותפות עם הקב"ה, דרכם האדם יוצר את עצמו ואת האחרים, זה מסובך מורכב וקשה, יש בזה המון חולשות, אבל זה דבר מופלא. זה מה שהסבא אומר, נכון שאתם חיים בעולם של תועלת, אבל במבט של התועלת יש השגה מאוד גבוהה.

הדמות החיצונית נפגשת עם התופעה באופן חיצוני, וככה היא גם חשה את המציאות, ממילא המידה הזו באמת תפעל עליה באופן חיצוני, בתור כעס. אבל המדרגה של האבות ('הצור של האומה'), מכשירה אותנו לראות את הדברים אחרת. וודאי בראש השנה ויום כיפור, הם הזמן לעבוד את ה' בצורה שהכל מוסבר באין סוף, בגודל האלוקי. צריך להתחרט

ולהתוודות, על הקטנות ועל הבינוניות שיש בחיים, על המבט הסובייקטיבי – זה הזמן לצאת, להיפגש עם העולם במובן של הרחמים האלוקים. זה מתחיל ממבט אחר, להיות עדין, לראות שדווקא תהליכים רחוקים הם התהליכים האמיתיים, דווקא מה שמתואר באגדה ובפנימיות, אבל הוא גם מגיע למפגש עם הקב"ה בצורה של רחמים.

והננו בזה נושאים עין להתקדש במרום הקודש, באחיזת מדותיו של האב הקדוש, על פי האפשריות שלנו, והכנת יניקת קדשו. וכן יכבשו רחמך, במרום עזם, את כעסך מעלינו, שיתעלה כח קדוש זה למקור תפארתו, שיביא בכנפיו מרפא וגבורת חיים וברכת עולמים.

מצד התודעה, במקום כעס יש רחמים. אחר כך זה גם מתבטא באופן מעשי, שבמקום מוות ומחלות, יש תבונה ודעת. הדעת מכפרת על האדם, בגלל שהיא מרימה אותו למקומות אחרים, אדם נפגש עם המציאות בצורה אחרת, לא רק מבחינה הסברתית, אלא גם בפועל.

בהמשך הרב מסביר איך התכונה הזו באה לידי ביטוי.